

Հայաստանի ինտեգրացիոն քաղաքականությունը

Վերլուծական հոդվածաշար

Հայաստանի ինտեգրացիոն քաղաքականությանը նվիրված վերլուծական հոդվածաշար. Երևանի մամուլի ակումբի շարքն ամփոփում է Ֆրիդրիխ Էբերտ հիմնադրամի հետ համագործակցությամբ կազմակերպված «Հայաստանը Եվրամիության և Եվրասիական միության միջև. գնահատելով նոր մարտահրավերներն ու հնարավորությունները» թեմայով կլոր սեղանների քննարկումներում հնչած տեսակետները և դիտարկումներ:

Երևան
2014

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՍՊԵԼԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԱՍՈՑՅԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐԻ ՇՈՒՐՁ	3
ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ, ՈՐՏԵՂ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ ՉԵՆ ՍՊԱՍՈՒՄ	6
ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ԻՆՏԵԳՐԱՑԻԱՅԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍԵԼԻ «ԱՆԱԿՆԿԱԼՆԵՐԸ»	9
ՊԱՏԺԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐ	12
ԴԻՄԱԿՆԵՐ ՊԱՏՈՒԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԸ. ՓՆՏՐՎՈՒՄ ԵՆ ԻՐԱԿԱՆ ԴԵՄՔԵՐ	16

ԱՌԱՍՊԵԼԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՍՈՑԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐԻ ՇՈՒՐՁ

Մոտավորապես չորս տարի Հայաստանը բանակցություններ էր վարում Եվրոպական միության հետ Ասոցացման համաձայնագրի շուրջ: Դրանք կարելի է համարել հայաստանյան նորագույն դիվանագիտության ամենահաջողված բանակցությունները: Այդ բանակցությունները որոշակիորեն հակասում են համընդհանուր այն պատկերացումներին, որ Եվրամիությունը կոշտ երկխոսություն է վարում բոլոր նրանց հետ, ովքեր իր հետ մտերմության փորձեր են անում: Դրույթների մեծ մասում, որոնք կարող էին Երևանի համար «դիսկոմֆորտ» առաջացնող պայմաններ պարունակել և կոնկրետ պարտավորությունների կատարման առումով սկզբունքային խոչընդոտներ հանդիսանալ, հայաստանյան բանակցողների թիմը բավական ձկուն ձևակերպումներ «պոկեց»:

Համաձայնագրի հենց այդ բաժիններն էլ դարձան Ասոցացման համաձայնագրի հակառակորդների (բացահայտ կամ թաքնված) կողմից առավել ակտիվ մանիպուլյացիաների առարկա: Մասնավորապես, բազմաթիվ շահարկումներ եղան այն կապակցությամբ, որ ԵՄ-ի հետ հարաբերությունների նոր մակարդակը սահմանափակում է իր ռազմավարական դաշնակից Ռուսաստանի հետ Հայաստանի համագործակցության հնարավորությունները: Քարոզչական շրջանառության մեջ ներդրվեցին արհեստական «կամ-կամ», «ոչ-ոչ», «և-և» բանաձևերը: «Կամ-կամ» սկզբունքի պարտադրումով, չգիտես ինչու, հասկանում էին ԵՄ պաշտոնական դեմքերի հայտարարությունները՝ Մաքսային միությանն անդամակցության հետ Ասոցացման համաձայնագրի անհամատեղելիության մասին: Ընդ որում, նման մեկնաբանությունը ժամանակ առ ժամանակ խրախուսվում էր նաև ՀՀ իշխանության ներկայացուցիչների կողմից, պնդումով, որ իրենք միշտ կողմնակից են եղել «և-և» բանաձևին, և որ իրենց զարմացնում են ինտեգրման երկու նախագծերի անհամատեղելիության մասին հայտարարությունները: Փաստորեն, հայաստանյան քաղաքական վերնախավը և նրա վերահսկողության տակ գտնվող տեղեկատվական ռեսուրսները որոշեցին «իրենց միամիտի տեղ դնել»: Իրականում ԵՄ-ի հետ Ասոցացման համաձայնագիրը, ներառյալ երկրի մուտքը ազատ առևտրի գոտի, որևէ կերպ չի սահմանափակում Երևանի մասնակցությունը ինտեգրացիոն ՄԻՄԵՏՏԻԿ սխեմաներին: Մասնավորապես, Հայաստանը կարող էր մուտք գործել ազատ առևտրի այլ գոտիներ, այդ թվում՝ Ռուսաստանի և հետխորհրդային այլ երկրների հետ համապատասխան համաձայնագրեր կնքել: Այդ իմաստով հենց Ասոցացման համաձայնագրի պայմաններն էին թույլ տալիս լավագույնս իրագործել «և-և» բանաձևը: Եվ հենց Մաքսային միությունն է, որ իր պրոտեկցիոնիստական մեխանիզմներով բացառում է մասնակցությունը այլ ինտեգրացիոն գործընթացների՝ ստիպելով իր անդամներին «կամ-կամ» ընտրություն կատարել...

Որպես հայաստանյան հասարակության մանիպուլյացիայի շարունակություն՝ պարտադրվեց այն գաղափարը, իբրև թե «հնարավոր չէ լինել անվտանգության մի համակարգում (նկատի էր առնվում ՀՀ անդամությունը Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպությանը- **Հեղ.**), իսկ տնտեսությամբ ինտեգրվել այլընտրանքային ուղղության մեջ»: Սակայն, նախնառաջ, ոչ մի «այլընտրանքային» համակարգի Հայաստանը չէր ինտեգրվում. նա պահպանում էր, ինչպես վերևում նշվեց, Ռուսաստանի, Ղազախստանի և Բելառուսի հետ

Եվրամիության տնտեսական հարաբերությունների նույն սխեման ունենալու իր անկախությունը: Եթե Ասոցացման համաձայնագիրը ենթադրում էր ավելի բարձր չափորոշիչներ հայաստանյան արտադրանքի համար, որը ԵՄ շուկաներ ազատ մուտքի էր հավակնում, ապա Երևանի մյուս առևտրային գործընկերները (նույն Մոսկվան, Աստանան կամ Մինսկը) դրանից միայն կարող էին շահել: Ի դեպ, համապատասխան չափորոշիչները, որոնք ընդունված են ՄՄ հիմնադիր-անդամ երկրներից մեկում՝ Բելառուսում, այսօր էլ ավելի բարձր են, քան ընդհանուր առմամբ ամբողջ Մաքսային միությունում... Երկրորդ՝ Մաքսային միության շրջանակներում լրջորեն քննարկվում էր Թուրքիայի անդամակցության հարցը: Իսկ Ղազախստանի նախագահ Նուրսուլթան Նազարբաևը նույնիսկ համապատասխան պաշտոնական առաջարկ արեց Անկարային: Այդ դեպքում ո՞ւր մնաց Թուրքիայի անդամակցությունը ՆԱՏՕ-ի ռազմա-քաղաքական դաշինքին: Թե՞ ՄՄ անդամ երկրների մայրաքաղաքներում այնքան միամիտ են, որ հնարավոր են համարում Թուրքիայի դուրս գալը՝ Հյուսիսատլանտյան դաշինքից: Եվրամիության հետ ՀՀ ասոցացման դեմ այս «փաստարկները» նախատեսված մոլորեցված լսարանի համար, այլ կերպ չես անվանի, քան՝ դեմագոգիա:

ԵՄ-ի հետ Ասոցացման համաձայնագրի Հայաստանի տարբերակում սկզբունքային կերպով հաշվի էր առնվել վերջինիս անդամակցությունը ՀԱՊԿ-ին. հենց այդ հանգամանքն էր պայմանավորել փաստաթղթի՝ անվտանգության ոլորտում համագործակցությանը նվիրված բաժնի շատ ավելի համեստ լինելը, քան ՆԱՏՕ-ի անդամակցության նկրտումներ ունեցող մյուս երեք երկրների (Վրաստան, Մոլդովա և Ուկրաինա) դեպքում: Եվ Համաձայնագիրը ՀԱՊԿ-ի իր գործընկերների հետ Երևանի պայմանագրային հարաբերությունների վերանայման որևէ նախադրյալ չէր պարունակում: Ինչպես նաև, ի տարբերություն վերոնշյալ երեք երկրների, Հայաստանը բանակցային գործընթացում երբեք չի դրել ԵՄ անդամակցության հեռանկարի հարցը և մտադրություն չի ունեցել Ռուսաստանի հետ իր երկկողմ հարաբերություններում կամ ԱՊՀ շրջանակներում համագործակցության մեջ փոփոխություններ մտցնել: Այլ կերպ ասած՝ ԵՄ-ի հետ Ասոցացման համաձայնագրի ստորագրման դեպքում ոչ ոք Հայաստանին «ԵՄ կամ Ռուսաստան» ընտրության առջև չի դրել: Եվ առնվազն ՀՀ-ի դեպքում, ԵՄ ներկայացուցիչների կողմից հավաստիացումներն այն մասին, որ Արևելյան գործընկերությունը և Ասոցացման համաձայնագիրը Մոսկվայի շահերի և գործընկեր երկրների հետ նրա փոխհարաբերությունների դեմ չեն, առավել քան լուրջ հիմքեր ունեին: Պնդել հակառակը՝ հավասարազոր է այն կարծիքին, թե Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական զարգացումը, որպես այդպիսին, արդեն իսկ ուղղված է ռուսաստանյան շահերի դեմ: Բայց եթե այդպես է, ապա խնդիրը Հայաստանը և ԵՄ-ի հետ նրա հարաբերությունները չեն, այլ նրանք, ովքեր ձևակերպում և փորձում են իրականացնել Մոսկվայի այդօրինակ «շահերը»...

Ասոցացման համաձայնագրի հետ կապված առասպելներից մեկն էլ վերաբերում էր Հայաստանի հասարակական կարծիքի համար շատ զգայուն մի թեմայի՝ Ղարաբաղյան հակամարտությանը: Մասնավորապես, Համաձայնագրի հակառակորդներն ակտիվորեն տարածում էին տեքստում Լեռնային Ղարաբաղի՝ ազգային շահերի տեսանկյունից անընդունելի ապագա կարգավիճակին առնչվող ենթադրյալ կետի առկայության մասին կեղծիքը: Դժվար է ասել՝ ում և ինչի վրա էին հույս դրել այս սուտը հորինողները, քանի որ ցանկացած մարդու համար, ով գոնե մի քիչ պատկերացում է, թե ինչպես են կարգավորվում այնպիսի հակամարտությունները, ինչպիսին Ղարաբաղի խնդիրն է, պետք է որ ակնհայտ լինի, որ Ասոցացման համաձայնագրի շուրջ բանակցությունների ձևաչափը և բնույթը բացառում են այդ

փաստաթղթում ԼՂ-ի կարգավիճակի հարցն արծարծելու հնարավորությունը: Մինչդեռ չճանաչված հանրապետության համար իրական վտանգներն առկա էին հենց Մաքսային (Եվրասիական) միության համատեքստում, ինչպես ցույց տվեց Աստանայում Եվրասիական բարձրագույն տնտեսական խորհրդի 2014 թվականի մայիսի 29-ի նիստը:

Նույնիսկ Մեծամորի ատոմային էլեկտրակայանի ապագային վերաբերող հարցում, որտեղ հայկական կողմի դիրքերը խիստ խոցելի են՝ նկատի ունենալով այն վտանգները, որոնք տարածաշրջանի համար ներկայացնում է ՀԱԷԿ-ը, Ասոցացման համաձայնագրի նախագծում առավել «փափուկ» ձևակերպումներ են տրվել, քան ԵՄ և ՀՀ հարաբերությունները կարգավորող նախկին փաստաթղթերում: Համաձայնագրի տեքստում ատոմակայանի փակման հնարավորությունն ուղղակիորեն կապվում էր այլընտրանքային միջոցներով Հայաստանի էներգետիկ անվտանգությունն ապահովելու հետ:

Դե հիմա համեմատեք այս մոտեցումները՝ ԵԱՏՄ-ին Հայաստանի Հանրապետության «ինտեգրման» գործընթացի հետ...

ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ, ՈՐՏԵՂ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ ՉԵՆ ՄՊԱՍՈՒՄ

Բելառուսի, Ղազախստանի և Ռուսաստանի Մաքսային միությանը Հայաստանի միանալու խոչընդոտների մասին լավ հայտնի էր դեռ 2013 թվականի սեպտեմբերի 3-ից առաջ, երբ ՀՀ նախագահը հայտարարեց ՄՄ մտնելու և Եվրասիական Միության ձևավորմանը մասնակցելու՝ երկրի մտադրության մասին, ձախողելով ԵՄ հետ Ասոցացման համաձայնագրի նախաստորագրումը: Դրանցից որոշների, առաջին հերթին՝ այդ Միության երեք երկրներից որևէ մեկի հետ ընդհանուր սահման չունենալու մասին, մի քանի տարի շարունակ բազմիցս խոսում էին ՀՀ բարձրաստիճան պաշտոնյաները, այդ թվում վարչապետ Տիգրան Սարգսյանը: Մյուս խոչընդոտները մանրամասն քննարկման նյութ դարձան սեպտեմբերի 3-ից հետո: ՄՄ կողմնակիցները, ինչպիսիք մի օրում՝ համոզմունքով թե ականա, դարձան հայկական քաղաքական վերնախավի գրեթե բոլոր ներկայացուցիչները, ինտեգրման նոր ուղղության «ընտրությունը» պաշտպանելիս բերում էին առաջինը մտքներն եկած փաստարկները: Իբրև թե ընդհանուր սահմանի բացակայությունը խնդիր չէ. Հայաստանից դուրս գալիս՝ ՄՄ գործընկերների համար նախատեսված բեռնարկները հայ-վրացական սահմանին պարզապես կդրոշմակնքվեն՝ առանց մաքսային ձևակերպումներ անցնելու տրանզիտով կհասցվեն մինչև վրաց-ռուսական սահման և միայն այնտեղ կմաքսագերծվեն: Նույն կերպ կլինի հակառակ ուղղությամբ փոխադրվող բեռների դեպքում: Ի՛նչ պարզ է ու հասարակ: Ըստ որում, այս հանճարեղ մեթոդը բացահայտողներն իրենց նեղություն չէին տալիս հարցնել, արդյո՞ք այն ընդունելի է Վրաստանի համար: Իսկ երբ հարցրեցին՝ արդեն որոշումն ընդունելուց շատ ամիսներ անց, պարզվեց, որ այդ փաստարկները հիմնագուրկ էին:

Հայերին գայթակղությամբ դեպի Մաքսային Միություն տանող և Երևան՝ 2012 թվականի երկրորդ կեսից ի վեր իրենց այցելությունները հաճախակի դարձրած ռուսաստանյան «հավաքագրողները» բերում էին ևս մեկ «փաստարկ»՝ թե (ի՞նչ կա որ) Կալինինգրադի մարզը նույնպես ՌԴ-ի մյուս տարածքների հետ ընդհանուր սահման չունի... Մի կողմ թողնենք հարցի բարոյական կողմը՝ թե որքանով է կոռեկտ մի երկրի անկլավային հատվածը, որի առևտրատնտեսական և ցանկացած այլ ինտեգրվածությունը քննարկման առարկա դառնալ չի կարող, համեմատել ինքնիշխան պետության հետ, որը կոչված է օտարերկրյա գործընկերների հետ իր հարաբերությունները կառուցել՝ հիմնվելով նպատակահարմարության և խելամտության վրա՝ որպես ազգային շահի բաղադրիչների: Սակայն այս «փաստարկը» որևէ քննադատության չի դիմանում նաև զուտ գործնական տեսանկյունից: Չէ՞ որ Կալինինգրադի մարզը Ռուսաստանի հետ չունի ՑԱՄԱՔԱՅԻՆ սահման, իսկ ծովով նրանք որևէ տրանզիտային երկրի կարիքը չունեն: Այլ կերպ ասած, նրանց միջև կա բեռնափոխադրման երթուղի, որը զերծ է մաքսային ընթացակարգերից: Մինչդեռ Հայաստանը այդ տարբերակն էլ չունի. հաղորդակցվել Ռուսաստանի հետ՝ շրջանցելով երրորդ երկրների մաքսակետերը, հնարավոր է միայն օդային ճանապարհով, ինչը չի կարող դիտվել որպես մեկ միասնական մաքսային տարածքի մասնակիցների միջև ապրանքաշրջանառության արդյունավետ միջոց:

Մաքսային Միություն մտելու ևս մեկ ակնառու խոչընդոտ է Հայաստանի անդամակցությունը Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությանը: 2003 թվականի սկզբին, երբ Հայաստանը մտնում էր ԱՀԿ, պայմանավորվածություն ձեռք բերեց ցածր մաքսատուրքերի վերաբերյալ, ինչը համապատասխանում էր ակտիվ արտահանման-ներկրման կապեր ունեցող նրա

կարգավիճակին: Անդամակցումը Մաքսային Միությանը սկզբունքային հակասություններ է առաջացնում ԱՀԿ-ի նկատմամբ ստանձնած պարտավորությունների և ՄՄ-ի կողմից նախատեսվող զգալիորեն բարձր մաքսատուրքերի միջև: Ինչպես հայտնի է, Ռուսաստանը ԱՀԿ մտել է 2012-ին՝ ավելի ուշ, քան Հայաստանը, և ի սկզբանե պայմանավորվածություններ է ձեռք բերել այնպիսի սակագների վերաբերյալ, որոնք չեն հակասում Մաքսային միությունում արդեն գոյություն ունեցողներին: Ղազաստանը և Բելառուսն առայժմ ԱՀԿ անդամ չեն և եթե երբևէ անդամակցեն այդ կազմակերպությանը (Աստանան դրա շուրջ ակտիվորեն բանակցում է), նույնպես պետք է որպես հիմք ընդունեն ՄՄ-ում գործող սակագները:

Հայաստանի կառավարության անդամները լավատեսորեն հայտարարում էին այն մասին, որ իրենք պայմանավորվածություն ձեռք կբերեն ՄՄ շրջանակներում մաքսատուրքի ենթակա ապրանքների մեկ ու կես հազարանոց ցանկից ավելի քան 50 տոկոսի վերապահումների վերաբերյալ: Այս վերապահումների շուրջ բանակցությունները կոչված էին վերացնելու ԱՀԿ անդամության և Եվրասիական Տնտեսական միության միջև հակասությունները, սակայն, ինչպես պարզվեց, ԵՏՄ հավանական գործընկերները (այս տեսակետը հստակ արտահայտեց Բելառուսի նախագահ Ալեքսանդր Լուկաշենկոն) կտրականապես դեմ են նոր անդամների մուտքին Միություն առանձնահատուկ պայմաններով: Այլ կերպ ասած, եթե վերապահումներ չարվեն, ակնկալվում է, որ, ինչպես Եվրամիությունն էր ժամանակին վարվում նոր անդամների հարցում, ԵՏՄ-ն պետք է փոխհատուցի Հայաստանի ԱՀԿ գործընկերների՝ սակագների տարբերությունից բխող կորուստները: Սակայն ՌԴ փոխվարչապետ Իգոր Շուվալովի հայտարարություններից հասկանալի դարձավ, որ ոչ ոք չի պատրաստվում Հայաստանի փոխարեն վճարել, իսկ ինքը՝ Հայաստանը, ի գորու չէ փոխհատուցումների տակից դուրս գալ:

ՄՄ-ին Հայաստանի անդամակցելու վերաբերյալ քննարկումների սկզբից նեթ ակնհայտ էր, որ Աստանան և Մինսկը դրանում շահագրգռված չեն: Ի տարբերություն Մոսկվայի, նրանք գերադասում են Եվրասիական ինտեգրացիան դիտարկել զուտ տնտեսական համատեքստում, մինչդեռ Հայաստանի անդամակցությունը գլխավորապես քաղաքական իմաստ ունի: Վերջինիս ներկայությունը ԵՏՄ-ում, նկատի ունենալով Մոսկվայից նրա կախվածությունը, կնշանակեր նաև համատեղ որոշումների կայացման հարցում Ռուսաստանի դիրքերի էլ ավելի ամրապնդում: Հետևաբար Ղազախստանը և Բելառուսը, որոնց առանց այդ էլ չի գոհացնում Ռուսաստանի գերիշխող դիրքը, հնարավոր է որ մշակել են «եռյակին» Երևանի միանալուն հաջորդաբար խոչընդոտելու ռազմավարություն: Եթե Լուկաշենկոն բարձրացրեց առանձնահատուկ պայմանների բացառման հարցը, ապա Ղազախստանի նախագահ Նուրսուլթան Նազարբաևը հանդես եկավ ինտեգրացիոն ցանկացած նախագծից Հայաստանին մեկուսացնելու քաղաքականություն վարող Ադրբեջանի շահերի պաշտպանի դերում: Գաղտնիք չէ, որ և Աստանայի, և Մինսկի համար Բաքուն շատ ավելի կարևոր գործընկեր է, քան Երևանը: Հայաստանի արտաքին առևտրում այս երկու երկրների բաժինը միասին վերցրած 1 տոկոսի էլ չի հասնում: Միննույն ժամանակ Ղազախստանը Ադրբեջանի հետ համագործակցում է միջազգային մի շարք խոշոր նախագծերի շրջանակներում՝ ներառյալ էներգետիկայի և գյուղատնտեսության ոլորտները: Բացի այդ, երկու երկրներն էլ անդամակցում են Իսլամական համաժողով կազմակերպությանը, որտեղ, որպես կանոն, հանդես են գալիս միասնական դիրքերից: Բելառուսի համար հսկայական նշանակություն ունեն Ադրբեջանի կողմից ժամանակ առ ժամանակ տրամադրվող էժան վարկերը: Այս ամենը հաշվի առնելով կարելի է չկասկածել,

որ ՄՄ երեք երկրներից այս երկուսը ամեն կերպ կընդդիմանան Հայաստանի անդամակցությանը:

Անշուշտ Մոսկվան բավարար կշիռ ունի՝ նոր անդամի հարցն իր համար ընդունելի պայմաններով անցկացնելու համար: Բայց 2013 թվականի սեպտեմբերի 3-ից առաջ էլ, հետո էլ հոգուտ Եվրասիական ինտեգրման Հայաստանի ընտրությունը նշանակալից էր ոչ այնքան ինքնին, որքան որպես 2013 թվականի նոյեմբերին՝ Վիլնյուսի գագաթնաժողովում Արևելյան գործընկերության հաղթարշավը և առաջին հերթին՝ Ուկրաինայի կողմից Ասոցացման համաձայնագրի ստորագրումը խոչընդոտելու գործոն: Ճիշտ այնքանով, որքանով ինքը լուծում էր (կամ չէր լուծում) այս խնդիրը, Մաքսային միությանը և հետագայում ԵՏՄ-ին Հայաստանի անդամակցության հարցը Ռուսաստանի համար կորցնում է իր արդիականությունը: Եվ ոչ մեկի համար անակնկալ չպետք է լինի, որ Աստանայի և Մինսկի դիմադրությունը հաղթահարելու նկատմամբ Մոսկվայի շահագրգռվածությունը մարում է:

ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ԻՆՏԵԳՐԱՑԻԱՅԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍԵԼԻ «ԱՆԱԿՆԿԱԼՆԵՐԸ»

Մաքսային միությանը Հայաստանի միանալուն խոչընդոտող (կամ դրա աննպատակահարմարությունը հաստատող) գործոնների շարքում, բացի նրանցից, որ ի սկզբանե պարզ երեւում էին, ավելի ուշ՝ 2014-ի ապրիլ-մայիսին ի հայտ եկան նաև քողարկված խոչընդոտներ: Թեև, դրանց մեծ մասը միայն պայմանականորեն կարելի է քողարկված կոչել: Տիպիկ «անակնկալները», բացառապես, իրավիճակի սխալ գնահատման եւ, համապատասխանաբար, ոչ ճիշտ կանխատեսումների հետեւանք էին: Բոլոր նրանք, ովքեր չէին սպասում, որ ՄՄ/ԵՏՄ անդամակցության ճանապարհին Հայաստանը կկանգնի գործնականում անլուծելի խնդիրների առջև, ինչպես երեւում է, չէին պատկերացնում, որ Վրաստանը, Մոլդովան եւ Ուկրաինան մինչև վերջ կանցնեն Եվրամիության հետ Ասոցացման համաձայնագրերի ուղին: Չէ՞ որ եթե նրանք (կամ գոնե միայն Ուկրաինան), իրենց կողմնորոշումը Երեւանի պես փոխեին եվրասիական ինտեգրման օգտին, ԵՄ/ԵՏՄ ծրագիրը (Իմա՝ ՄՍՀՄ 2.0) բավական հեռանկարային տեսք կունենար՝ «տեխնիկական» խոչընդոտներն անտեսելու համար:

«Ռուսական գարնան» չկայացած հաղթարշավի պարագայում, առանձին վերցրած Հայաստանի հանդեպ հետաքրքրությունը՝ իր արտաքին առևտրի լիբերալ ռեժիմով (Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության անդամությամբ պայմանավորված) եւ Մաքսային միության երկրների հետ ընդհանուր սահմանի բացակայությամբ (տե՛ս նախորդ վերլուծական հոդվածները), ոչ այնքան գրավիչ շուկայով եւ տկար տնտեսությամբ, կտրուկ նվազեց՝ տեղը զիջելով խանգարող այն նույն «քողարկված» գործոններին: Ու, ինչպես եւ սպասվում էր, Երեւանի անդամակցության դեմ ներդաշնակորեն գործեց Աստանա-Մինսկ տանդեմը: 2014 -ի ապրիլի վերջին Բելառուսի նախագահ Ալեքսանդր Լուկաշենկոն բավական կոշտ կերպով բարձրաձայնեց այն սկզբունքը, որ Եվրասիական միության ձեւավորման հարցում շտապել պետք չէ, եւ եթե ինչ-որ մեկը պատրաստ չէ «փաթեթով» ընդունել նրա բոլոր պայմանները, համաձայնագրի ստորագրումը կարելի է հետաձգել: Դա գործնականում նշանակում էր, որ Մոսկվայի հետ նոր մաքսատուրքերի ենթակա ապրանքների ցուցակից զգալի բացառություններ ստանալու շուրջ Երեւանի բանակցությունները սոսկ ժամանակի անիմաստ վատնում էին: Իսկ մայիսի վերջին, հղում անելով իր ադրբեջանցի գործընկեր Բլիամ Ալիեյի նամակին, Ղազախստանի նախագահ Նուրսուլթան Նազարբաեւը «հստակություն մտցրեց» առ այն, որ Հայաստանը ԵՏՄ կարող է մտնել միմիայն միջազգայնորեն ճանաչված սահմաններով: Դա գործնականում նշանակում է, որ Լեոնային Ղարաբաղի հետ Հայաստանի Հանրապետության սահմանին պետք է մաքսակետ գործի: Ըստ որում, Նազարբաեւն այդ հանգամանքը ներկայացրեց իբրեւ ինքնին հասկանալի, քանզի հենց այդ նույն պայմաններով է Երեւանը մտել Առևտրի համաշխարհային կազմակերպություն (ԱՀԿ)...

Եվրասիական տնտեսական միության այդ նիստին ներկա գտնվողներից որեւէ մեկը, այդ թվում նաև հայկական պատվիրակությունը՝ երկրի ղեկավարի գլխավորությամբ, չառարկեց, չասաց, թե նման զուգահեռները տեղին չեն, քանի որ ո՛չ ԱՀԿ-ում, ո՛չ էլ Ասոցացման համաձայնագրի ստորագրման դեպքում ԼՂՀ-ի եւ Հայաստանի միջև ապրանքաշրջանառության հատուկ կարգ սահմանելու հարց որեւէ մեկի կողմից չի դրվել: Ավելին, Ասոցացման համաձայնագրի շուրջ բանակցությունների շրջանակում (ինչպես եւ դրանից առաջ ԱՀԿ-ի դեպքում) կողմերն

ըմբռնումով են մոտեցել չլուծված հակամարտության իրավիճակում Ղարաբաղի բնակչության նորմալ կենսագործունեության համար Հայաստանի հետ կապերի անհրաժեշտությանը եւ շրջանցել են արհեստական սահմանափակումներ դնելու թեման: Թե՛ այդ, թե՛ մնացած բոլոր հարցերում եվրասիական բանակցային գործընթացը Երեւանն ընկղմել է «գործընկերային» հարաբերությունների որակապես տարբերվող մշակույթի մեջ, որտեղ ոչ ոք չի պատրաստվում իրենից թույլի հետ հաշվի նստել:

ԵՄ/ԵՏՄ ամբողջական ձեւաչափով իր համար ստորացուցիչ բոլոր քննարկումներում հայկական կողմի հայեցողական պահվածքը կարելի է բացատրել նաեւ այն ակնկալիքով, որ Մոսկվան իր անթաքույց սպառնալիքներով (գազի գներ, Ադրբեջանին հարձակողական զինտեխնիկայի վաճառք եւ այլն) Հայաստանն իր ինտեգրացիոն ծրագրերի մեջ ներքաշելով, հենց ինքն էլ լեզու կգտնի ԵՏՄ մյուս մասնակիցների՝ Աստանայի ու Մինսկի հետ: Կարելի է չկասկածել, որ Ուկրաինայի նկատմամբ իր «խիստ բնավորությունը» ցուցադրելով՝ Կրեմլը կարող է իր մաքսային գործընկերներին համոզել՝ Հայաստանին այդ միության մեջ ընդունել ցանկացած պայմանով: «Բռունցքով սեղանին խփելու» մեթոդը նրա կատարմամբ վաղուց այնքան արդյունավետ չէր գործել, որքան վերջին ամիսներին: Մակայն, ինչպես պարզվեց, ռուսական ղեկավարները նույնպես չեն այրվում Երեւանի ԵՏՄ անդամակցությունը ժամ առաջ կյանքի կոչելու ցանկությամբ: Իր գործելակերպով Մոսկվան սոսկ հաստատեց ակնհայտը. նրա նպատակը ոչ թե Հայաստանի հաշվին եվրասիական ձեւաչափն ընդլայնելն էր, այլ՝ Ասոցացման համաձայնագրի ձախողումը:

Որեւէ կասկած չի մնում նաեւ, որ «եվրասիացիները» Հայաստանն իրենց շարքերն ընդունելը ձգտում են դիտարկել Ադրբեջանի հետ համագործակցության լույսի ներքո, իսկ վերջինս էլ իր հերթին հետեւողականորեն իրականացնում է միջազգային եւ տարածաշրջանային բոլոր նախաձեռնություններից Երեւանի մեկուսացման քաղաքականությունը: Ընդամին, եվրասիական գործընթացում Բաքվի մասնակցությունը սկզբի համար կարող է լինել մասնակի, ասենք, համաձայնեցված քաղաքականության իրականացում էներգատեսուրսների ոլորտում, որը շարունակում է մնալ որպես Կրեմլի գլխավոր փաստարկ՝ Արեւմուտքի հետ իր խորացող դիմակայության մեջ: Եվրասիական ինտեգրացիոն նախագծում Հայաստանի, Ղրղզստանի կամ Տաջիկստանի նման պրոբլեմային երկրների ներգրավումը Ռուսաստանի համար շատ ավելի պակաս կարելու է, քան էներգետիկ խաղում Իրանին եւ Ադրբեջանին իր կողմը գրավելը: Թեհրանի համար դա յուրատեսակ ռեւանջի հնարավորություն կարող է լինել Արեւմուտքի կողմից կիրառվող երկարամյա պատժամիջոցների դիմաց, իսկ Բաքվի համար՝ ժողովրդավարության եւ մարդու իրավունքների հարցերում միջազգային հանրության նյարդայնացնող ճնշումը թուլացնելու միջոց: Ըստ որում, անմիջական հարեւան հանդիսացող Թուրքիան, ելնելով վերջինիս սեփական աշխարհաքաղաքական բարդ հաշվարկներից եւ արտաքին աշխարհի հետ հարաբերությունների հարցում իր այսօրվա առաջնորդի ոչ միանշանակ մոտեցումները, այս խաղում ավելի շուտ կարող է հանդես գալ աջակցի, քան՝ ընդդիմախոսի դերում: Առավել էւս, որ առնվազն Բաքուն, իսկ որոշակի հարցերում նաեւ Անկարան, գիտեն, թե համագործակցության դիմաց որպես պարզեւատրություն ինչ կարող են ակնկալել Մոսկվայից:

Այսօրինակ համատեքստում եվրասիականության օգտին ընտրության եւ անբարեհաճ հարեւանների հետ պրոբլեմների դեպքում Ռուսաստանին, ներառյալ ՀԱՊԿ-ը, որպես անվերապահ զինակիցներին ապավինելու միջուկ կապ տեսնելը, միանգամայն անհիմն էր:

Ներկայիս իրավիճակում դարաբաղյան կարգավորման հարցում խաղաղ կյանքի եւ ազգային շահերի պահպանման երաշխիքներ Հայաստանին ոչ ոք չի կարող տալ: Երկրի անվտանգության հետ կապված ռիսկեր եվրասիական եւ եվրոպական ինտեգրման միջեւ ընտրություն կատարելուց առաջ էլ կային: Եվրամիության հետ Ասոցացման համաձայնագրի ստորագրելու դեպքում դրանք, բնականաբար, կարճաժամկետ հեռանկարում չէին պակասելու: Եվ միայն պարզունակ ու անհեռատես հաշվարկները կարող են հիմքեր տալ եզրակացնելու, որ եվրաինտեգրումից հրաժարվելը եւ Մաքսային միության դռները մաշելը այդ ռիսկերը նվազեցնելու ավելի ապահով ճանապարհ են: Իրադարձությունների հետագա զարգացումներն անվերապահորեն դա հաստատեցին:

Մինչդեռ, ԵՄ-Հայաստան Ասոցացման համաձայնագրի այն տարբերակը, որին կողմերը հանգել էին բանակցությունների ընթացքում, եւ որն անմիջականորեն չէր պայմանավորում պետական եւ սոցիալ-տնտեսական մոդելի, քաղաքակիրթ զարգացման վեկտորի ընտրությունը անվտանգության համակարգի փոփոխությամբ եւ ռազմավարական գործընկերոճից հրաժարմամբ, միակ կենսունակ տարբերակն էր Հայաստանի համար: Մերժելով այն, երկրի ղեկավարությունը բախվեց ինչպես ի սկզբանե երեւացող, այնպես էլ սրընթաց հորձանքով ի հայտ եկած քողարկված պրոբլեմների հետ: Դրանք ազդեցին բոլոր ոլորտների վրա՝ ներքին եւ արտաքին քաղաքականություն, էկոնոմիկա, հանրային կյանք եւ, ըստ էության, անվտանգություն: Վերջին ամիսների փորձառությունը հաստատում է, որ ճգնաժամային ախտանշանները կշարունակեն կուտակվել այնքան ժամանակ, քանի դեռ Եվրասիական միությանն անդամակցությունը կմնա երկրի համար այլընտրանք չունեցող հեռանկար: Այս առումով նոր մարտահրավեր է Ռուսաստանի նկատմամբ Արեւմուտքի պատժամիջոցների կիրառումը: Բայց դա թեմա է արդեն հաջորդ հոդվածների համար:

ՊԱՏԺԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ՝

ՈՐՊԵՍ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐ

Պատժամիջոցների պատերազմը՝ մի կողմից Եվրամիության, ԱՄՆ-ի եւ մի շարք այլ երկրների, մյուս կողմից՝ Ռուսաստանի միջեւ, բնականաբար, առնչվում է ամբողջ համաշխարհային շուկային, այդ թվում անմիջականորեն այս պատերազմին չմասնակցող պետություններին: Ուզեն թե չուզեն: Հայաստանը, որպես Եվրամիության հետ Ասոցացման համաձայնագրի եւ Եվրասիական տնտեսական միության կեսձանապարհին իր ընթացքն արգելակած երկիր, որ ավանդաբար արտահանման-ներկրման կախվածության մեջ է, այս իրավիճակին առանձնակի զգայունությամբ է արձագանքում: Ըստ որում, որոշ հետեւանքներ կարող են նրա համար երկակի ազդեցություն ունենալ՝ ինչպես դրական, այնպես էլ՝ բացասական:

Պատժամիջոցներ կիրառող երկրներից դեպի Ռուսաստան պարենային ապրանքների ներկրման արգելանքից անմիջապես հետո խոսակցություններ բացվեցին հայ արտադրողների համար հեռանկարներ բացվելու մասին: Մասնավորապես, որոշակի հնարավորություն կարող էր ընձեռել պտուղ-բանջարեղենի, մսամթերքի, ձկնեղենի ու պանրի պակասը ռուսաստանյան սպառողական շուկայում: Այս երեւոյթի դրական կողմերի մասին խոսելն ավելորդ է, դրանք ակնհայտ են: Սակայն թեթեամտություն կլիներ չնկատել դրա հետ կապված պրոբլեմները, թեկուզեւ դրանք նվազագույնի հասցնելու նպատակով: Բացասական ազդեցություններից առաջինը, որ անմիջապես ի հայտ է գալու, ներքին շուկայում գների բարձրացումն է, որ բնականաբար կուղեկցի պահանջարկի ավելացմանը (ընդամին, Ռուսաստանի սպառողական շուկայի տարողունակությունը Հայաստանի արտադրական հնարավորությունների համեմատ կարող է անսահմանափակ լինել): Նման խնդրի առջեւ մենք կանգնել ենք Իրանում եւ արաբական երկրներում՝ հայկական ոչխարի մսի նկատմամբ ծագած հետաքրքրության առիթով. գինն այնքան էր բարձրացել, որ հենց Հայաստանում այդ արտադրանքն անհասանելի էր դարձել բնակչության մեծ մասի համար: Ավելի թարմ օրինակ է Բելառուսը, որտեղ բնակչությունն արդեն բախվել է մի շարք ապրանքներ ռուսաստանյան սպառողներին վերահասցեագրելու արդյունքում առաջացած գնաճին:

Առարկությունները, թե հենց դրանում է կայանում շուկայական տնտեսության իմաստը՝ արտադրել՝ եկամուտ ստանալու համար եւ վաստակած եկամուտով բավարարել սեփական կարիքները, այս դեպքում այնքան էլ կոռեկտ չեն: Զուտ շուկայական բանաձեւերը լավ են աշխատում, երբ սուբյեկտների միջեւ հարաբերությունները քիչ թե շատ հարթեցված են լինում: Տվյալ դեպքում, սակայն, մենք կանգնում ենք շուկային իրավիճակում հայտնվելու վտանգի առաջ՝ կապված գլոբալ ճգնաժամով պայմանավորված գործընթացների հետ, երբ շուկայի փոքր սուբյեկտ հանդիսացող հայաստանյան սպառողի շահերը կարող են պարզապես ճնշվել հզոր եղբայրակցի՝ ռուսաստանյան սպառողի կողմից: Բնականաբար, հայկական բիզնես-ընկերակցության մի նեղ խմբի համար մուտքը ռուսաստանյան շուկա գերշահույթներ կապահովի, սակայն մեր տնտեսությանը բնորոշ՝ սեփականության կենտրոնացումը եւ մենաշնորհայնությունը թույլ չեն տալիս ակնկալել, որ բարիքը կբաշխվի բնակչության լայն շերտերի միջեւ: Պետք չէ նաեւ ակնկալել աշխատատեղերի էական ավելացում, քանի որ այն ոլորտները, որոնք ՌԴ շուկայի հաշվին ակտիվացման ներուժ ունեն, լրացուցիչ աշխատողների ավելի մեծ բանակի կարիք չունեն: Համապատասխանաբար, գների աճը դժվար թե ուղեկցվի

սպառողների գնողունակության համարժեք բարձրացմամբ: Սոցիալական պրոբլեմները, թերեւս, կարվեն, իսկ թե դա ինչպես կանդրադառնա արտագաղթի վրա, մեզ քաջ ծանոթ է անցյալ տարիների փորձից...

Եվս մեկ հնարավոր կողմնակի ազդեցություն՝ բնապահպանական: Դեռեւս ռուսաստանյան շուկա թափանցելու նոր հնարավորություններից առաջ, հայ բնապահպանները, ոչ առանց հիմքերի, ահագանգ էին հնչեցնում՝ երկրի ջրային ռեսուրսներն ի շահ ձկնարդյունաբերական տնտեսությունների անխնա կերպով օգտագործելու կապակցությամբ: Իրական վտանգներ են ծագել Հայաստանի կենսապահովման համար թերեւս կարելու ազդույն ռեսուրսների՝ Սեւանա լճի եւ Արարատյան դաշտավայրի համար (արտեզյան ջրերի գերաձախսը հղի է անդառնալի հետեւանքներով): Հայկական ձկնարդյունաբերական արտադրանքն առանց այդ էլ իր տեղը նվաճել է Ռուսաստանի շուկայում: Իսկ պատասխան պատժամիջոցների սահմանմամբ եւ, ասենք, բազմաթիվ ռուսաստանցիների առօրյա ճաշացանկի մաս կազմող նորվեգական սաղմոնին փոխարինող գտնելու հրատապ պահանջով պայմանավորված՝ մեր դեղիկատեսների պահանջարկը կարող է պարզապես աժեռուածային լինել՝ դրանից բխող բնապահպանական բոլոր հետեւանքներով:

Վերը ասվածը, բնականաբար, չի նշանակում, որ հայրենական բիզնեսը չպետք է իր շահերին համապատասխան կերպով արձագանքի տարածաշրջանի շուկայական փոփոխված իրավիճակին: Ընդհակառակը, եվրասիական ինտեգրման ընտրության առիթով մտահոգությունները կապված են հենց այն բանի հետ, որ երկիրը չնմանվի Հյուսիսային Կորեային, այլ, որքան հնարավոր է, հեռանա այդ մոդելից: Սակայն թվարկվածներով չսահմանափակվող շուկային մարտահրավերները ենթադրում են այն պետական ինստիտուտների բարձր պատասխանատվությունը, որոնք իրականացնում են սոցիալական ապահովության եւ գնագոյացման, ազատ մրցակցության եւ կոռուպցիայի դեմ պայքարի, բնական ռեսուրսների պաշտպանության եւ կայուն զարգացման ոլորտների քաղաքականությունը: Նույնիսկ առանց ահագնացող աշխարհաքաղաքական եւ գլոբալ տնտեսական ճգնաժամի էլ Հայաստանի Հանրապետության համապատասխան պաշտոնական մարմինները պատշաճ բարձրության վրա չէին: Նրանց հետագա նվազ արդյունավետ աշխատանքը, հանրության առջեւ հաշվետվողականության ցածր մակարդակը, ազատ ԶԼՄ-ների եւ քաղաքացիական նախաձեռնությունների քննադատության նկատմամբ իմունիտետը կարող են բիզնեսի ոլորտում բացվող հնարավորությունները ընդհանուր առմամբ երկրի համար կործանարար դարձնել:

Հիմա շատ է խոսվում պատասխան արգելանքների տակ ընկած ապրանքները քողարկված կերպով Ռուսաստան վերաարտահանելու եւ պատժամիջոցների պատերազմին չմասնակցող՝ Մոսկվայի հավատարիմ գործընկերների համար ստեղծված հնարավորությունների եւ դրանցով օգուտներ շահելու մասին: Մովորական են դարձել «բելառուսական ծովախեցգետնի» կամ «ղազախական պարմեզանի» մասին կատակները եւ միանգամայն լուրջ բիզնես պլանների մասին խոսակցությունները: Խոսքը կարող է լինել հարյուրավոր մանր եւ միջին ձեռնարկությունների մասին, որոնք կգրադվեն Ռուսաստանի համար արեւմտյան երկրների ապրանքների վերամշակմամբ եւ անգամ, պարզապես, վերափաթեթավորմամբ: Ըստ որում, չի բացառվում, որ դա տեղի կունենա փոխադարձ համաձայնությամբ. արեւմտյան արտադրողները, գոնե մասամբ, կպահպանեն սպառման շուկան, իսկ Մոսկվան՝ «ֆաստնը պահելու» հետ միաժամանակ, իր քաղաքացիներին չի զրկի ապրանքների սովորական

տեսականուց: Հայաստանի շանսերն այս կոմբինացիաներում, ամենայն հավանականությամբ, մեծ չեն: Հատկապես Եվրասիական տնտեսական միության հիմնադիր երկրների , որոնք ազատված են մաքսային ձեռնարկություններից, ինչպես նաև Չինաստանի եւ Թուրքիայի համեմատությամբ, որոնք Ռուսաստանի հետ ունեն ապրանքաշրջանառության հսկայական ծավալներ եւ, համապատասխանաբար, լոգիստիկայի փորձարկված մեխանիզմներ: Նույնիսկ Վրաստանը, որը թեև ստորագրել է Եվրամիության հետ Ասոցացման համաձայնագիրը, սակայն տնտեսական համագործակցության ուղղությամբ ակտիվորեն աշխատում է ՌԴ-ի հետ, Հայաստանի նկատմամբ որոշակի առավելություններ ունի. առաջին հերթին՝ աշխարհագրական մոտիկությամբ, ընդհանուր սահմանի առկայությամբ եւ ավելի ցածր տրանսպորտային ծախսերի շնորհիվ:

Որքան էլ տարօրինակ է, մրցակցող ինտեգրացիոն նախաձեռնությունների, ազատ առևտրի գոտիների, մաքսային միությունների ու նաև պատժամիջոցների առկայությունը որոշակի իմաստով խթանում է տարբեր համակարգերի մեջ մտնող առանձին երկրների միջև համագործակցությունը: Փոխադարձ ներդրումների եւ քույր ձեռնարկությունների կիրառումը թույլ կտա օգտվել թե՛ այս, թե՛ այն համակարգի մատչելի առևտրատնտեսական բարենպաստ ռեժիմներից: Պատահական չէ, որ հայաստանյան կառավարական շրջանակներում մոդայիկ են դարձել խոսակցությունները ԵՏՄ անդամակցությանը հավակնող Հայաստանի եւ Եվրամիության հետ ազատ առևտրի համաձայնագիր կնքած Վրաստանի միջև այս կարգի համագործակցության հեռանկարների մասին: Մոտավորապես հենց այսպիսի սխեմաների մասին են մտորում «մեծ կոմբինատորները»՝ ռուսաստանյան ձեռնարկությունների դեմ կիրառվող պատժամիջոցների համատեքստում: Առավել էս, որ ռուսաստանյան ձեռնարկություններն ակտիվորեն գործում են Հայաստանում, իսկ հայաստանյան բանկերում ռուսական կապիտալը մեծ մասնակցություն ունի: Ճիշտ է, այս դեպքում ռիսկերը բավական մեծ են, եւ Երեւանի արեւմտյան գործընկերները, ամենայն հավանականությամբ, իրենց ուշադրության ներքո կպահեն Մոսկվայի նկատմամբ պատժամիջոցների ռեժիմը շրջանցելու հնարավոր ուղիները եւ համապատասխան միջոցներ կձեռնարկեն: Այս կապակցությամբ ոչ երկիմաստ նախագրուշացում արդեն իսկ եղել է:

Շատ ավելի բարդ է ֆինանսավարկային գործարքների սահմանափակումները շրջանցելու կամ երրորդ երկրների միջոցով Արեւմուտքում ռուսաստանյան ապրանքներն իրացնելու շուրջ փոխադարձ լռելյայն համաձայնության գալը, քան՝ հակառակ ուղղության պարագայում: Այն ըմբռնումը, որով ԱՄՆ-ում եւ Եվրոպայում վերաբերվում էին հայ-իրանական առևտրային կապերին, որպես մեր երկրի համար գոյատևման միջոցի, պատժամիջոցների ներքո հայտնված Ռուսաստանի հետ Երեւանի կասկածելի համագործակցության վրա կարող է եւ չտարածվել: Ակնհայտ հետեւանքներից մեկն, օրինակ, կարող է լինել Եվրամիության կողմից գործնականում ազատ առևտրին մոտ GSP+ ռեժիմը չերկարաձգելը:

Մի խոսքով, ՀՀ իշխանությունների սովորույթը՝ «լողալ հոսանքին համընթաց» եւ ձեռն անել, թե ճգնաժամային իրավիճակները երկրի կողքով են անցնում, ներկա պայմաններում երկրի վրա կարող են շատ ավելի ծանր անդրադարձնալ, քան հնգամյա վաղեմության գլոբալ տնտեսական ճգնաժամը: Այդ պատճառով անհրաժեշտ է մշակել գործողությունների կոնկրետ ծրագիր ծավալվող իրավիճակի բոլոր ասպեկտներով, եւ ոչ թե փրկարար հրաշքների հույս փայփայել:

P.S. Իսկ ահա պատժամիջոցների համատեքստում խոսել ռուսաստանյան խոշոր ներարկումների մասին՝ նույնիսկ ԵՏՄ-ին պետության անդամակցության դեպքում, ընդհանրապես իմաստ չունի: Նավթա-գազային եւ էներգետիկ ձեռնարկությունների, ինչպես նաեւ՝ ՌԴ ամբողջ հումքային սեկտորի կորուստներն այնքան կանխատեսելի են, որ պետք է մոռանալ Հայաստանում նրանց բոլոր ներդրումային ծրագրերի մասին: Իսկ սպասել կարելի է միայն այլ ճակատներում իրենց կորուստները փոխհատուցելու հերթական փորձերին՝ գործընկեր երկրից վերջին հյուսիսը քամելու գնով: Այնպես որ, գների, մասնավորապես՝ գազի եւ էլեկտրաէներգիայի, վերջին բարձրացումները ամենեւին էլ վերջինները չեին...

ԴԻՄԱԿՆԵՐ ՊԱՏՌԵԼՈՒԻ ԺԱՄԱՆԱԿԸ.

ՓՆՏՐԿՈՒՄ ԵՆ ԻՐԱԿԱՆ ԴԵՄՔԵՐ

Ուկրաինայի և ընդհանրապես Ռուսաստան-Արևմուտք հարաբերությունների շուրջ այսօրվա զարգացումները միայն երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո, թվում էր, վերջնականապես հաստատված միջազգային հարաբերությունների հիմքերը չէ, որ խարխլում են: Դրանք բերում են մարդկության այն հատվածի՝ արժեքների, նպատակների և նախապատվությունների մասին պատկերացումների վերաիմաստավորման ու փոփոխման, որն իրեն ավանդաբար համարում է եվրոպական քաղաքակրթության կրողը: Եվ հետևաբար խոցելի և կասկածելի են դարձնում զարգացման, համագործակցության շատ ծրագրեր, դրանց բովանդակությունը, միմյանց հանդեպ հանձնառությունների կատարման առումով գործընկերների հետևողականությունը և պատասխանատվությունը: Որքան էլ ցավալի է, ասվածը վերաբերում է նաև եվրաինտեգրման գործընթացներին, այդ թվում՝ ԵՄ «Արևելյան գործընկերություն» նախաձեռնության օրակարգին:

Այնպես չէ, որ մինչև ուկրաինական ճգնաժամը միջազգային համաձայնագրերն անվերապահորեն էին կատարվում, իսկ բոլոր նրանք, ովքեր հայտարարում էին Եվրոպայում իրենց ապագայի տեսլականի մասին, համոզված և անշեղորեն գնում էին համաձայնեցված բարեփոխումների ճանապարհով: Սակայն սկզբունքներից հետ կանգնելը տեղի էր ունենում դեմքի ամոթխած արտահայտությամբ և ուղեկցվում՝ կուրսն անշեղորեն պահելու մասին հավաստիացումներով, արդարացումներով և հղումներով՝ առաջընթացը դանդաղեցնող «մութ անցյալին»: Եվ միայն «հետմայրանական» շրջանում էր, որ մինչ այդ բոլորի կողմից ընդունված ստանդարտները և նորմերը ժխտելիս հատկապես լայն տարածում ստացան ցինիզմը և նույնիսկ հոխորտանքը: Պարզվեց, որ անգամ պետական ինքնիշխանության և միջազգային անվտանգության կարգի առանցքային հիմնահարցերի շուրջ երկկողմ և բազմակողմ համաձայնությունների տակ դրված բարձրաստիճան անձանց ստորագրություններն ու կնիքները շատերի համար ոչինչ չարժեն: Էլ ի՞նչ խոսք կարող է լինել հումանիտար ոլորտի՝ ժողովրդավարական ինստիտուտների կամ մարդու իրավունքների մասին:

«Նոր աշխարհակարգի» թերևս առաջին գոհը (և միաժամանակ՝ գործիքը) դարձան զանգվածային լրատվամիջոցները: Նորաձևություն թելադրողներն այստեղ դարձան ռուսաստանյան առաջատար հեռուստաալիքները: Գրեթե երկու տասնամյակ շարունակ նրանք քայլում էին դեպի իրենց այսօրվա «տրիումֆը»: «Պերեստրոյկայի» ժամանակների ազատականացումից և ՌԴ ժողովրդավարական պետականության առաջին տարիներից հետո, ռուսաստանյան օլիգարխների առաջին սերունդը և «արևմտամետ» չինովնիկները, որոնք զավթել էին ՁԼՄ-ների նկատմամբ վերահսկողությունը, որոշեցին մեղիա ինդուստրիայում հրաժարվել իրենց իսկ հոչակած ազատ շուկայական սկզբունքներից: Դա արվեց որպես «իրենց նախագահին» աջակցություն, և գործի դրվեցին ձեռքի տակ եղած քարոզչական բոլոր կեղտոտ տեխնոլոգիաները: Այդպիսի զիջումը չէր կարող անհետևանք մնալ: Ընդունելով «խաղի կանոններ», ըստ որոնց հեռուստաընկերությունները, տպագիր պարբերականները և այլն, ազատ բիզնեսի սուբյեկտ չեն, այլ նախևառաջ՝ քաղաքական շահարկումների գործիք, և հետևաբար նրանց վրա չեն տարածվում մասնավոր սեփականության պաշտպանության

սկզբունքները, «արևմտամետ էլիտան» ստիպված էր հաշտվել առավել նշանակալից մեղիա ակտիվները նոր, արտաքուստ հավատարիմ սեփականատերերին փոխանցելու հետ: «Գազպրոմի»՝ ՀԽԵ-ի սեփականատեր դառնալու պատմությունը ժանրի դասական օրինակն է: Այս հեռուստաընկերության նախկին տիրոջ՝ Վլադիմիր Գուսինսկու պատմությունը դաս չծառայեց մեկ այլ օլիգարխ և մեղիա մագնատ Բորիս Բերեզովսկու համար: Վերջինս ֆինանսավորում էր հեռուստատեսային քիլերության ամենազգվելի հնարքները՝ իշխանությունը «իր» մի նախագահից մյուսին առանց խոչընդոտների փոխանցելը ապահովելու համար: Իրավիճակային զոհերի թվում հայտնվեցին ռուսաստանյան քաղաքականության այնպիսի հսկաներ, ինչպիսիք էին Մոսկվայի նախկին քաղաքապետ Յուրի Լուժկովը և ՌԴ նախկին վարչապետ Եվգենի Պրիմակովը:

Թե Գուսինսկին, թե Բերեզովսկին հաջողությամբ լուծում էին իրենց պետքական թեկնածուներին համապատասխանաբար 1996 և 2000 թվականներին գահին նստեցնելու քարոզարշավի շրջանակներում հանրային կարծիքը մանիպուլյացիաների ենթարկելու խնդիրը, ինչից հետո արդեն նրանք Ռուսաստանին այլևս պետք չէին: Իսկ նրանց երբեմնի սեփականությունը հանդիսացող գլխավոր մեղիա ռեսուրսները, ներառյալ հեռուստաալիքները և եթերային հերոսները, բարոյական անկման մի նոր աստիճանի բարձրացան (ներեցեք բառախաղի համար), հակաուկրաինական, հակաարևմտյան քարոզչության մեջ այսօր գերազանցելով խորհրդային նույնիսկ ամենախորշելի օրինակները:

1990-ական և 2000-ական թվականների սահմանագծին ռուսաստանյան ՁԼՄ-ների անցած ուղին և հասարակության տեղեկատվական «մշակման» հիմնական խողովակների մոնոպոլիզացիան իշխանության կողմից կրկնեցին նրանց եղբայրակիցները ԽՄԶՄ նախկին տարբեր երկրներում, այդ թվում՝ Հայաստանում: Սակայն քաղաքացիների զոմբիացման հարցում մոսկովյան առաջատար հեռուստաալիքների վերջին «նվաճումները» մնում են անգերազանցելի: Բացահայտ ստի, ռասիզմի, շովինիզմի և այլատյացության տարածման այսպիսի արդյունավետությամբ քիչ թե շատ բաց հասարակություններում ոչ ոք չի կարող հպարտանալ: Իգուր չէ, որ սեփական քաղաքացիների պաշտպանության համար մի շարք երկրներում արգելել են կամ սահմանափակել են ռուսաստանյան որոշ հեռուստաընկերությունների վերահեռարձակումը: Հայաստանում, չնայած այս ալիքների ազատ հասանելիությանը և նրանց կողմից ազգային օրենսդրության կոպիտ խախտումներին, պատկան պետական մարմինները շրջանցում են այս հրատապ թեման:

Մինչդեռ, ի տարբերություն անցած տարիների, երբ Ռուսաստանում մանիպուլյացիոն տեխնոլոգիաների կիրառումն արդարացվում էր ազատ ժողովրդավարական պետության արևմտյան մոդել կառուցող և կոմունիստական ռևանշիզմի դեմ պայքարող էլիտայի շահերով, այսօր բոլոր դիմակները պատրված են: Ռուսաստանյան հեռուստաեթերի աստղերը բացեիբաց ծաղրում են եվրոպական արժեքները, ստորացնում են ժողովրդներ, երկրներ և առանց ամաչելու պնդում են, որ ժուռնալիստիկան հենց այդպիսին էլ պետք է լինի: «Ժամանակակից մեղիայի դարաշրջանի» խորհրդանիշներից մեկը՝ Դմիտրի Կիսելյովը, Երևանում իր «տաղանդի» հայ երկրպագուներին խրատելիս, հասավ մինչև մասնագիտության և էթիկայի հիմքերի հիմքին՝ փաստերը մեկնաբանություններից և կարծիքներից տարանջատելու անհրաժեշտությամբ: Իբրև թե դա հնացած սկզբունք է... Այլ կերպ ասած, մերկ ինֆորմացիան, ըստ ռուսաստանյան քարոզչության «գուրուի», թույլատրելի է այն աստիճան խառնել դրա սուբյեկտիվ

վերարտադրության հետ, որ սպառողը կորցնի իրեն առաջարկված տեղեկատվական արտադրանքի փաստական հիմքը և կուրորեն հետևի ուղեվարին: Ինչն էլ, ըստ էության, տեղի է ունենում ռուսաստանյան ՁԼՄ-ների լսարանի հետ, այդ թվում, ցավոք, նաև Հայաստանում: «Զուրբիարկիկի» այսօրինակ ազդեցության և հայկական քաղաքական վերնախավի եվրասիական նկրտումների համատեքստում անխուսափելի է թվում նաև վերջին 20 տարում մեր ՁԼՄ-ների ստացած իսկական պրոֆեսիոնալ ժուռնալիստիկայի դասերի իսպառ մոռացումը եւ հարումը մոսկովյան «խոսքի վարպետների» «տեսություններին»: Միակ հույսն այն է, որ ինչպես միշտ, դա տեղի կունենա սովորական գավառական մակարդակով, և հետեւաբար՝ առանց նույն ցնցող էֆեկտի...

Թե այդ պարագայում ինչպես կարելի է ազատվել հասարակության վրա ազդեցության այլընտրանքային աղբյուրներից, ակնառու կերպով ցուցադրում է խորհրդային անցյալի մեր մեկ այլ ուղեկիցը՝ Ադրբեջանը: Մոտավորապես հարյուր քաղաքական բանտարկյալ, այդ թվում լրագրողներ և բլոգերներ, մի երկրում, որտեղ առանց այդ էլ սեփական կարծիքը բացեփաց արտահայտել համարձակվողներն այնքան էլ շատ չեն: Համեմատաբար վերջերս այնտեղ չեղյալ էր հայտարարվում պաշտոնական գրաքննությունը, հանդուրժողական վերաբերմունք էր ցուցաբերվում ՁԼՄ-ներում տեղ գտած քննադատությունների նկատմամբ, թույլատրվում էր իրական բազմակուսակցականությունը, բացահայտորեն չէր խոչընդոտվում տեղական քաղաքացիական հասարակության հետ միջազգային կազմակերպությունների աշխատանքը, չէին պատժվում հայերի հետ երկխոսությանը մասնակիցները: Իսկ հիմա գրեթե բոլոր ՁԼՄ-ները հայտնվել են իշխանությունների խնամածության և վերահսկողության ներքո, ընդդիմադիր լինելը հավասարեցվում է հակապետական գործունեությանը, ՀԿ-ների ֆինանսավորումը արտասահմանյան հիմնադրամներից հնարավոր է միայն վերևների թույլտվությամբ, հայերի հետ շփումները բնորոշվում են որպես «լրտեսություն» և «պետական դավաճանություն»: Վերոհիշյալ հիմնախնդիրների կապակցությամբ միջազգային արձագանքին ադրբեջանական իշխանությունները վերջին ժամանակներս, անշուշտ զգալով համաշխարհային քաղաքական կլիմայի վերը նշված փոփոխությունները, հանդուգն պատասխան են տալիս՝ «ձեր գործին նայեք...»: Նշենք, որ խոսքը մի երկրի մասին է, որն, ինչպես և Հայաստանը, Եվրոպայի Խորհրդի անդամ է, ԵՄ «Արևելյան գործընկերություն» նախաձեռնության մասնակից: Ըստ որում չի բացառվում, որ հայաստանյան քաղաքական բարձր շրջանակներում նույնպես կան մարդիկ, ում դուր է գալիս իշխանության և քաղաքացիների հարաբերությունների այդօրինակ բնույթը...

Մույն թեմայի շրջանակներում արժեք խոսել նաև մեկ այլ հարևանի՝ Թուրքիայի մասին: Արդարացի չէր լինի նրան դնել վերոհիշյալ օրինակների հետ նույն շարքում: Բայց... Այստեղ էլ են (հատկապես վերջին ժամանակներս) սիրում երկրի հասցեին արված ցանկացած քննադատության համար «տեղը դնել» Արևմուտքին և նրան մեղադրել քայքայիչ գործունեության համար: Մի քանի ամիս առաջ Թուրքիայի իշխանությունները լրագրողին Ադրբեջան արտաքսեցին՝ հիանալի գիտակցելով, որ նա այդտեղ անմիջապես կձերբակալվի շինծու մեղադրանքներով: Երկրի քաղաքական առաջնորդներն իրենց թույլ են տալիս բացահայտ հայատյաց հայտարարություններ անել և ընտրություններում համոզիչ հաղթանակ են տանում: Մի կողմից բացահայտ կերպով խախտում են եվրոպական քաղաքակրթության հիմնարար սկզբունքներից մեկը՝ հանդիսացող աշխարհիկ պետության սահմանները, իսկ մյուս կողմից՝ նորաթուխ արտգործնախարարի բերանով հայտարարում են Եվրամիությանը անդամակցելու՝ երկրի արտաքին քաղաքականության առաջնահերթության մասին...

Եվ այս ամենը՝ աշխարհաքաղաքական լրջագույն հակամարտությունների, զլոբալ անվտանգության իրական սպառնալիքների և միջազգային իրավական հարաբերությունների խզման ֆոնին: Այսպիսին է այն միջավայրը, որտեղ շարունակվում է քննարկվել Հայաստանի և Եվրամիության համագործակցության օրակարգը: Այստեղ շարունակվում են առաջնահերթությունը տալ արդարադատության համակարգի բարեփոխմանը, կոռուպցիայի դեմ պայքարին, մարդու իրավունքներին, ժողովրդավարական ինստիտուտների ամրապնդմանը՝ թեմաներ, որոնք առավել հրատապ մարտահրավերների առկայության պարագայում դուրս են մնացել ակտիվ դիսկուրսից: Իրավիճակը սթափ գնահատելու դեպքում ակնհայտ է դառնում, որ արտաքին ազդակներն ու գործոնները, որոնք նախկինում որոշիչ դեր են խաղացել բարեփոխումներն առաջ մղելու հարցում, այսօր առավել քան թույլ են: Բարեփոխումների իմիտացիան գնալով ավելի անիմաստ է դառնում: Իսկ հաշվի առնելով եվրասիական գործընթացը, որն արգելակվել է, սակայն բոլորովին էլ չեղյալ չի հայտարարվել, դրսի ազդեցությունը ունի նաև ընդգծված հակադիր վեկտոր: Կգտնվե՞ն արդյոք ներքին ռեսուրսներ առաջընթացի համար: Նոր իրավիճակում հենց երկրի ներսում բարեփոխումների կողմնակից ուժերը գիտակցո՞ւմ են արդյոք իրենց պատասխանատվությունը: Պատասխանը, թե ժամանակակից աշխարհում որն է Հայաստանի իրական դեմքը, պետք է տա 2014 թվականի աշունը: